

Κλαζομεναί (Αρχαιότητα)

Summary :

Βρισκόταν στα δυτικά της Σμύρνης και ήταν μία από τις σημαντικότερες πόλεις της Ιωνίας κατά την Αρχαϊκή περίοδο, φημισμένη για την κεραμική της. Μετά τον 6ο αι. π.Χ. σταδιακά παρήκμασε και στα Ρωμαϊκά χρόνια είχε ήδη χάσει τη σημασία της.

Geographical Location

Παράλια της δυτικής Τουρκίας

Historical Region

Ιωνία, Μικρά Ασία

Administrative Dependence

Βασίλειο Λυσιμάχου, βασίλειο Σελευκιδών, βασίλειο Ατταλιδών (Ελληνιστική περίοδος)
Επαρχία της Ασίας (Ρωμαϊκή περίοδος)

Geographical Coordinates

Γεωγραφικό πλάτος 38°20' και γεωγραφικό μήκος 26°45'

1. Εισαγωγή

Οι Κλαζομεναί¹ βρίσκονται στο νότιο τμήμα του κόλπου της Σμύρνης, περίπου 20 χλμ. δυτικά της Σμύρνης, σε γεωγραφικό πλάτος 38°20' και γεωγραφικό μήκος 26°45'. Πρόκειται για μία από τις σημαντικότερες πόλεις της Ιωνίας κατά την αρχαϊκή περίοδο, ιδιαίτερα ακμάζουσα σε ό,τι αφορά την τέχνη της αγγειογραφίας, που όμως μετά τον 6ο αι. π.Χ. εμπλέκεται σε πολιτειακές αναταραχές και παρακμάζει. Το όνομά της προέρχεται πιθανώς από το ρήμα «κλάζω», το οποίο ο Όμηρος συνδέει με τις κραυγές των πουλιών που ζούσαν στις εκβολές του Έρμου.²

2. Ιστορία της πόλης

Οι αναφορές σχετικά με την ίδρυση της πόλης είναι συγκεχυμένες. Σύμφωνα με το [Στράβωνα](#), ιδρυτής ήταν ο Πάραλος, ενώ ο Πausanias αναφέρει ως οικιστή τον Κολοφώνιο Πάρφορο. Ο Αϊλιανός αντίθετα θεωρεί την πόλη κτίση του Νηλέα, γιου του Αθηναίου βασιλιά Κόδρου.³ Ο Pausanias αναφέρει ότι ο αρχικός πληθυσμός της πόλης ήταν κατά κύριο λόγο Πελοποννήσιοι από τις Κλεωνές και το Φλειούντα, που διέφυγαν μετά την κάθοδο των Δωριέων και έφθασαν στις Κλαζομενές, αφού προηγουμένως απέτυχαν να σταθεροποιηθούν στους πρόποδες του όρους Ίδα. Η ύπαρξη του τοπωνυμίου Λάμνος στις Κλαζομενές και στη Θεσσαλία μαρτυρά ότι τουλάχιστον ένα μέρος του πληθυσμού της πόλης είχε θεσσαλική καταγωγή.⁴ Η ύπαρξη πάντως έστω και ενός μέρους Ιώνων στον αρχικό πληθυσμό συνάγεται από την εκεί παρουσία της ιωνικής γιορτής των Απατουρίων.⁵

Οι ερευνητές ανάγουν την ίδρυση των Κλαζομενών μεταξύ του 11ου και του 8ου αι. π.Χ.⁶ Σύμφωνα όμως με τα πλέον πρόσφατα αρχαιολογικά δεδομένα, η ελληνική παρουσία στις Κλαζομενές ανάγεται στην Ύστερη εποχή του Χαλκού. Εκτός από τα θραύσματα αγγείων της ΥΕ II Β και της ΥΕ III Γ (14ος-12ος αι.), που προέρχονται από τις ανασκαφές του Οικονόμου και βρίσκονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας, οι ανασκαφές στο λόφο του Höyük έφεραν στο φως έναν οικισμό της Ύστερης εποχής του Χαλκού, καθώς και μια πληθώρα μυκηναϊκών οστράκων και αγγείων αιολικού «[bucchero](#)», ενώ δε λείπουν και τα ίχνη της Πρωτογεωμετρικής (10ος αι. π.Χ.), στο νότιο τμήμα του οικισμού και στο τείχος.⁷ Το σημαντικότερο εύρημα είναι ένα κτήριο (αψιδωτό ή ελλειψοειδές) του 11ου αι. π.Χ., το οποίο ανασκάφηκε πρόσφατα στη θέση Limantere.⁸ Ευρήματα από τον 9ο ως τον 7ο αι. π.Χ. είναι σποραδικά.⁹

Κλαζομεναί (Αρχαιότητα)

2.1. Η Αρχαϊκή περίοδος

Η πόλη των Κλαζομενών ήταν μέλος της ιωνικής δωδεκάπολης.¹⁰ Κατά την περίοδο του [αποικισμού](#), οι Κλαζομενές δείχνουν ιδιαίτερη κινητικότητα, οι προσπάθειές τους όμως δε στέφονται πάντοτε με επιτυχία. Το 654 π.Χ. η υπό τον Τιμησία επιχείρηση αποικισμού των Αβδήρων εμποδίστηκε από τη σθεναρή αντίσταση των Θρακών.¹¹ Στα τέλη του 7ου αι. π.Χ., οι Κλαζομενίοι συμμετέχουν σε κοινή [αποικιακή προσπάθεια](#) με τους Μιλησίους και ιδρύουν την Καρδία στη Θράκη. Η πόλη συμμετείχε, μαζί με Ίωνες και Δωριείς της Ανατολικής Ελλάδας, καθώς και τους Αιγινήτες, στην ίδρυση του εμπορίου της Ναυκράτεως.¹²

Στα τέλη του 7ου αι. π.Χ., ο Λυδός βασιλιάς [Αλυάττης](#) επιχείρησε ανεπιτυχώς να καταλάβει τις Κλαζομενές, ενώ είχε ήδη καταλάβει τη [Σμύρνη](#) έπειτα από πολιορκία.¹³ Περίπου μισό αιώνα αργότερα όμως, η πόλη δεν ήταν σε θέση να αντισταθεί στον [Κρόισο](#) και αναγκάστηκε να υποκύψει, πληρώνοντας φόρο.¹⁴ Είναι γνωστό επίσης ότι διατηρούσε θησαυρό στους Δελφούς.¹⁵

Μετά το 546 π.Χ., η πόλη των Κλαζομενών πέρασε υπό τον έλεγχο των Περσών. Την περίοδο εκείνη τοποθετείται η μετακίνηση των κατοίκων σε νήσο, όπως αναφέρει ο Πausανίας.¹⁶ Η αρχαιολογική σκαπάνη έχει αναδείξει την ύπαρξη ενός κενού στην κατοίκηση της ενδοχώρας, μεταξύ της περιόδου της περσικής κατάκτησης και του τελευταίου τετάρτου του 6ου αι. π.Χ., όταν πιθανόν οι Κλαζομενίοι επέστρεψαν στην ενδοχώρα.¹⁷ Το 494 π.Χ., κατά τη διάρκεια της [Ιωνικής επανάστασης](#), οι Κλαζομενές κατακτήθηκαν εύκολα από το στρατό του Αρταφέρνη και του Οτάνη.¹⁸ Το κενό που υπάρχει στα αρχαιολογικά ευρήματα για το διάστημα 500-470 π.Χ. φανερώνει ότι οι Κλαζομενίοι δεν αντιστάθηκαν καν, αλλά κατέφυγαν στον οικισμό της νήσου.¹⁹ Μετά το 478 π.Χ., η πόλη συμμετέχει στη [Συμμαχία της Δήλου](#), με εισφορά 1,5 τάλαντων αρχικά, που αργότερα αυξήθηκε σε 6 ως και 15 τάλαντα.²⁰

2.2. Η Κλασική περίοδος

Το καλοκαίρι του 412 π.Χ., κατά τη διάρκεια του Ιωνικού πολέμου, οι Κλαζομενές αποστάτησαν από την Αθήνα, υπό την πίεση μιας μικρής λακεδαιμονιακής ναυτικής δύναμης, συντάχθηκαν με τους Σπαρτιάτες και τον Τισσαφέρνη, και οχύρωσαν την Πολίγνα στην ενδοχώρα. Σύντομα συμμετείχαν σε επιχειρήσεις εναντίον της αθηναϊκής φρουράς στην [Τέω](#). Λίγο αργότερα όμως (411 π.Χ.), λόγω της επιτυχημένης δράσης του αθηναϊκού ναυτικού, οι Κλαζομενές προσχώρησαν εκ νέου στο αθηναϊκό στρατόπεδο. Οι Αθηναίοι κατέλαβαν την Πολίγνα και εξανάγκασαν τους ολιγαρχικούς να επιστρέψουν στη νήσο. Οι αρχηγοί τους κατέφυγαν στη Δαφνούσα.

Ο Σπαρτιάτης Αστύοχος, σε συνεργασία με τον ύπαρχο του Τισσαφέρνη, τον Αιγύπτιο Τάμο, εκδίωξαν τους κατοίκους, που κατέφυγαν στη Δαφνούσα στην ενδοχώρα. Απέτυχαν να τους συλλάβουν, εμποδιζόμενοι από τον ισχυρό άνεμο. Το 407 π.Χ. η πόλη φαίνεται πως ανακαταλήφθηκε από φιλοσπαρτιάτες ολιγαρχικούς, κάτι που ανάγκασε τον Αλκιβιάδη να αφήσει το στόλο στη Σάμο και να σπεύσει σε βοήθεια των δημοκρατικών συμμάχων, επιβάλλοντας συνθήκη μεταξύ των αποστατών στη Δαφνούσα και της Αθήνας.²¹ Μετά το 404 π.Χ., οι ολιγαρχικοί, προφανώς με την υποστήριξη του Σπαρτιάτη Λυσάνδρου, επανήλθαν στη νήσο. Η διαμάχη πάντως μεταξύ των δύο πολιτικών φατριών συνεχίστηκε και κατά τον 4ο αι. π.Χ.²² Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η πόλη ήταν μονίμως διασπασμένη μεταξύ των δημοκρατικών που κατοικούσαν τη νήσο και των ολιγαρχικών που ήλεγχαν το Χυτόν ή Χύτρον.²³

Το 391-388 π.Χ., με την ιδιότητά της ως μέλους της [δωδεκάπολης](#), η πόλη μεσολάβησε για την επίλυση της συνοριακής διαφοράς μεταξύ Μιλήτου και Μυούντος.²⁴ Το 387 π.Χ. ανήκει στο αθηναϊκό στρατόπεδο, όπως φανερώνει ένα ψήφισμα του αθηναϊκού δήμου που ευχαριστεί το δήμο Κλαζομενών για την πίστη του, η οποία επισφραγίστηκε με συνθήκη που παραχωρούσε εκτεταμένα προνόμια στη μικρασιατική πόλη, ελευθερία να αποφασίσει τις σχέσεις της με τους ολιγαρχικούς που ήλεγχαν το Χυτόν, αλλά επέβαλε φορολογία.²⁵ Το 386 π.Χ., με την [Ανταλκίδειο ειρήνη](#), οι Κλαζομενές επέστρεψαν στην περσική κυριαρχία. Μάλιστα, αναφέρεται emphatically ότι η νήσος των Κλαζομενών ανήκει στο Μεγάλο Βασιλέα, όχι

Κλαζομεναί (Αρχαιότητα)

λόγω της υποτιθέμενης σημασίας της πόλης στην στρατηγική των Περσών, αλλά διότι πολύ απλά δεν υπολογιζόταν ως νησί ανάλογο με τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου αλλά ως αναπόσπαστο τμήμα της ασιατικής ηπείρου.²⁶ Το 383 π.Χ., μετά το θάνατο του Τάχω, οι Κλαζομενές και η Κύμη διεκδικούσαν τη νήσο Λευκή, όπου υπήρχε ιερό του Απόλλωνος, και παρέπεμψαν τη διαφορά τους ενώπιον του δελφικού μαντείου. Κατόπιν τεχνάσματος οι Κλαζομενέοι κέρδισαν την υπόθεση.²⁷

Κάποια στιγμή στα μέσα του 4ου αι. π.Χ., στη συγκυρία της επανάστασης των σατραπών, η πόλη καταλήφθηκε με τέχνασμα από κάποιον Πύθωνα, ο οποίος ηγείτο μιας παράταξης εξορίστων.²⁸ Οι τοπογραφικές ενδείξεις που περιλαμβάνει η περιγραφή της μοναδικής μας πηγής για το επεισόδιο, του Αινεία του Τακτικού, φανερώνουν ότι γίνεται λόγος για τον οικισμό στο Χυτόν και όχι για τη νήσο. Αποτέλεσμα της καταπιεστικής πολιτικής του Πύθωνα ήταν η βαθμιαία εγκατάλειψη του οικισμού στην ηπειρωτική χώρα και η επιστροφή του πληθυσμού στη νήσο.

2.3. Τα Ελληνιστικά χρόνια

Το 334 π.Χ. η πόλη των Κλαζομενών απελευθερώθηκε από τον Αλέξανδρο, ο οποίος και συνέλαβε το σχέδιο να δημιουργηθεί ένας τεχνητός ισθμός, που συνέδεσε τη νήσο με την ενδοχώρα.²⁹ Το 301 π.Χ., όντας υπό τον έλεγχο του Αντιγόνου και του Δημητρίου, η πόλη πολιορκήθηκε από τον υπασπιστή του Λυσιμάχου, τον Πρεπέλαο, αλλά ο Δημήτριος την έσωσε στέλνοντας βοήθεια από θαλάσσης.³⁰ Περίπου στην ίδια περίοδο, στα τέλη του 4ου αι. π.Χ., η πόλη αναγκάστηκε να καθορίσει την επικράτειά της, λόγω διαφορών με τους γείτονές της, και ιδιαίτερα την Τέω, κατόπιν διαιτησίας δικαστών από την Κω.³¹

Κατά τον 3ο αι. π.Χ., οι Κλαζομενές ανήκαν διαδοχικά στο Λυσιμάχο, τους Σελευκίδες και τους Ατταλίδες. Στην ειρήνη της Απάμειας (188), οι Κλαζομενές ορίστηκαν ελεύθερη και ανεξάρτητη πόλη και έλαβαν και κάποια εδάφη με τα οποία αυξήθηκε η επικράτειά τους.³² Κατά τη διάρκεια του Α΄ Μιθριδατικού πολέμου, αποτέλεσαν μαζί με άλλες θέσεις στη Μικρά Ασία και το Αιγαίο, στόχο επιδρομών των πειρατών συμμάχων του βασιλιά Μιθριδάτη Στ΄ του Ευπάτορος του Πόντου.³³ Στα Ρωμαϊκά χρόνια είχε χάσει, σε μεγάλο βαθμό, τη σημασία της.

3. Τοπογραφία

3.1. Ο αρχαϊκός οικισμός

Σύμφωνα με τον Πausanία, οι άποικοι των Κλαζομενών εγκαταστάθηκαν αρχικά στην ενδοχώρα, στη θέση Χυτόν, ενώ αργότερα, φοβούμενοι τους Πέρσες, μετακινήθηκαν στη νήσο, που σήμερα έχει ενωθεί με τη στεριά.³⁴ Η αρχαιολογική σκαπάνη επιβεβαίωσε τα λεγόμενα των αρχαίων συγγραφέων: ο αρχικός οικισμός ανασκάπτεται συστηματικά τα τελευταία περίπου 30 χρόνια. Λείψανα του πρωτογεωμετρικού και γεωμετρικού οικισμού εντοπίστηκαν στη θέση Limantere, κοντά στη σημερινή ακτογραμμή, ενώ τα περισσότερα στοιχεία για την αρχαϊκή πόλη εντοπίστηκαν στις παρακείμενες θέσεις Mehmet Gül Tarlası και Hamdi Balaban Tarlası. Οι ενδείξεις συνηγορούν στο ότι ο οικισμός εγκαταλείπεται γύρω στο 545 π.Χ., μπροστά στη λαίλαπα της περσικής κατάκτησης, αλλά η κατοίκηση επαναλαμβάνεται ύστερα από περίπου ένα τέταρτο του αιώνα. Οριστικά εγκαταλείπεται γύρω στο 490 π.Χ. Ανάμεσα στα ευρήματα που ξεχωρίζουν αναφέρονται επίσης τα εργαστήρια κεραμικής στους πρόποδες της ακρόπολης (Höyük) των Κλαζομενών, καθώς και οι εγκαταστάσεις ενός αρχαϊκού ελαιοτριβείου στη θέση Hamdi Balaban Tarlası.³⁵

Πολύ καλύτερη είναι η εικόνα από τα νεκροταφεία της πόλης, η οργάνωση των οποίων αντανακλά και την κοινωνική διάρθρωση των Κλαζομενών.³⁶ Στην απομακρυσμένη θέση Akrinar βρέθηκε μια σειρά τύμβων, που σχετίζονται με ανάλογες δομές και σε άλλες πόλεις της Ιωνίας, και αποδίδονται στην αριστοκρατική μερίδα των κατοίκων της αρχαϊκής πόλης.³⁷ Στη θέση Μοναστηράκια, σε απόσταση περίπου 800 μ. από τη Σκάλα των Βούρλων (Urla Kelesi) και σε βάθος 50-80 εκατοστών, ο Οικονόμος ανακάλυψε 40 πήλινες κλαζομενιακές σαρκοφάγους, οι οποίες ανήκουν στις πρωιμότερες και τις λιγότερο πολυτελείς του είδους, καθώς και ταφές σε πήθους. Η γενική εντύπωση του νεκροταφείου, που εκτέθηκε

Κλαζομεναί (Αρχαιότητα)

πλήρως τη δεκαετία του 1980, με τους άτακτα τοποθετημένους τάφους, επιβεβαιώνει την άποψη ότι στα Μοναστηράκια θάβονταν τα μέλη της μεσαίας και της κατώτερης κοινωνικής τάξης.³⁸

3.2. Οι Κλαζομενές από τον 5ο αι. π.Χ. ως τη Ρωμαϊκή περίοδο

Οι αρχαιολογικές ενδείξεις οδηγούν στη διαπίστωση ότι η θέση την οποία επέλεξαν οι Κλαζομενίοι εγκαταλείποντας την ενδοχώρα ήταν η νήσος Καραντίνα, ακριβώς απέναντι από τη Σκάλα των Βουρλών και σε απόσταση περίπου 500 μ., με μήκος 1600 μ. και μέγιστο πλάτος 600 μ.³⁹ Σύμφωνα με τις ενδείξεις, η νήσος των Κλαζομενών δεν ήταν οχυρή.⁴⁰ Οι ανασκαφές του Οικονόμου ανέδειξαν το στυλοβάτη ενός ναού που αποδόθηκε στην Αθηνά, με βάση χαμένη σήμερα επιγραφή, αλλά και τα ευρήματα γυναικείων αναθηματικών ειδωλίων. Αποκαλύφθηκε επίσης μία πλακόστρωτη οδός μήκους 150 και πλάτους 4 μ., μία οικία στην άκρη του δρόμου διακοσμημένη με ψηφιδωτό δάπεδο (παράσταση Αμφιτρίτης και υπόκαμπου), δεύτερη οικία με ψηφιδωτό δάπεδο (με γεωμετρικά θέματα), αγγεία ελληνιστικών χρόνων και νομίσματα. Στα βόρεια του νησιού ο G. Bean εντόπισε το 1946 κάποιους από τους δόμους του θεάτρου, οι οποίοι όμως αργότερα χάθηκαν από τη λιθολόγηση των κατοίκων.⁴¹ Νεότερες έρευνες έδωσαν στοιχεία για την επιβίωση του οικισμού κατά τον 5ο αι. μ.Χ., ενώ δεν ανακαλύφθηκαν στοιχεία πρωιμότερα της δεκαετίας του 480-470 π.Χ., για την πρώτη κατοίκηση της νήσου.⁴²

Σώζονται επίσης ένα μικρό τμήμα της προκουμαίας που ένωνε την πόλη με την ακτή (το Χώμα που αναφέρει ο Πausanias), κάποιοι δόμοι των εγκαταστάσεων του λιμανιού στο δυτικό μέρος του νησιού, ένα λατομείο, τμήμα του τείχους και ένα σπήλαιο, το οποίο ταυτίζεται με το αναφερόμενο από τον Pausanias «σπήλαιο της μητέρας του Πύρρου».⁴³

3.3. Χυτόν

Οι έρευνες στην ίδια την ενδοχώρα ήταν πολύ πιο εντατικές κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990. Στη θέση Feride Gül Tarlasi, όπου επικεντρώθηκαν οι ανασκαφές, ανακαλύφθηκαν εκτεταμένα ίχνη πολεοδομικής οργάνωσης μιας πόλης του ύστερου 5ου αι. π.Χ., με ιπποδάμειο σύστημα, και πολύ στενές νησίδες, στις οποίες περιλαμβάνονταν έξι οικίες με προστάδα. Μοναδικό κτίσμα που ενδέχεται να είχε δημόσια χρήση είναι μια μεγάλη περίστυλη οικία με προστάδα, την οποία οι ανασκαφείς ταυτίζουν με ανάκτορο του τυράννου Πύθωνα. Εμβαδού αρχικά 455 τ.μ., προεκτάθηκε δύο φορές κατά τη διάρκεια του γ' τετάρτου του 4ου αι. π.Χ., για να φτάσει περίπου τα 1500 τ.μ. Το κυριότερο εύρημα του οικισμού είναι ένας θησαυρός αθηναϊκών και κλαζομενιακών τετραδράχμων του 4ου αι. π.Χ., και δραχμών της Χίου και των Κλαζομενών.⁴⁴ Ο οικισμός φαίνεται πως παρήκμασε μετά τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. και εγκαταλείφθηκε οριστικά στους Ελληνιστικούς χρόνους, όταν το σύνολο σχεδόν των Κλαζομενίων συγκεντρώθηκε στον οικισμό στην Καραντίνα, ενώ η ενδοχώρα παραδόθηκε στην αγροτική εκμετάλλευση.⁴⁵

4. Τέχνες

Οι Κλαζομενές αποτελούν το σημαντικότερο κέντρο αγγειογραφίας στη βόρεια Ιωνία. Με βάση τις εργαστηριακές έρευνες, αποδίδονται στην πόλη τα αγγεία του λεγομένου ύστερου [ρυθμού των Αιγάρων](#) (610-570 π.Χ.) και ο [κλαζομενιακός μελανόμορφος ρυθμός](#) (570-494 π.Χ.). Αξιοσημείωτες είναι και οι κλαζομενιακές σαρκοφάγοι, που διακοσμούνται στην ψευδομελανόμορφη τεχνική και παράγονται περίπου από το 550 π.Χ. ως και το β' τέταρτο του 5ου αι. π.Χ. Ενώ οι κεραμικοί ρυθμοί έχουν ευρύτατη απήχηση στο σύνολο του ανατολικού μεσογειακού κόσμου, με ιδιαίτερη έμφαση στις ελληνικές αποικίες στη Μαύρη θάλασσα και θέσεις στην Αίγυπτο (Tell Defenneh και Ναύκρατις) και την Κυρηναϊκή, οι αρχαϊκοί αμφορείς έχουν περιορισμένη διάδοση εκτός Ιωνίας. Οι σαρκοφάγοι εξάγονταν σε μικρούς αριθμούς σε γειτονικές θέσεις. Ένα ακόμη προϊόν με τοπική εμβέλεια ήταν η ανάγλυφη κεραμική της Αρχαϊκής περιόδου, που προσομοιάζει με αντίστοιχα δείγματα από τη Θάσο και τα νησιά των Κυκλάδων.⁴⁶ Αν και ήταν ένα σημαντικό κέντρο παραγωγής μελανόμορφης κεραμικής, η πόλη των Κλαζομενών εισήγαγε μεγάλο αριθμό αττικών αγγείων κατά το β' μισό του 6ου αι. π.Χ. Οι εισαγωγές ερυθρόμορφων αγγείων του 5ου αι. π.Χ. είναι σαφώς μικρότερες σε όγκο, παρά την πολιτική εξάρτηση της πόλης από την Αθήνα.⁴⁷

Κλαζομεναί (Αρχαιότητα)

Λίγα αλλά εξαιρετικά είναι τα δείγματα πλαστικής που προέρχονται από τις Κλαζομενές, όπως ο κορμός μιας ύστερης αρχαϊκής κόρης από ασβεστόλιθο, σήμερα στο Λούβρο, που φορά χιτώνα και λοξό ιωνικό μιάτιο, κατά τη συνήθεια των νησιών του Αιγαίου, και κρατά προσφορά πτηνού (περίπου 530 π.Χ.).⁴⁸

Στοιχεία από την πολιτισμική ζωή της πόλης δεν είναι γνωστά. Το ενδοξότερο τέκνο της ήταν ο τελευταίος Ίωνας φιλόσοφος, ο [Αναξαγόρας](#), ο οποίος έδρασε κατά κύριο λόγο στο γ' τέταρτο του 5ου αι. π.Χ. στην Αθήνα.

5. Εμπόριο και νομίσματα

Η νομισματοκοπία των Κλαζομενών έχει μελετηθεί διεξοδικά.⁴⁹ Αινιγματική παραμένει η ταυτότητα του πρώιμου θησαυρού νομισμάτων των ετών 580-550 π.Χ., που ανακαλύφθηκε πρόσφατα: κανένα από τα νομίσματα αυτά δεν έχει ταυτιστεί με ασφάλεια.⁵⁰ Τα πρωιμότερα αναγνωρίσιμα νομίσματα, από άργυρο και ήλεκτρο σε φοινικικό σταθμητικό κανόνα (δίδραχμο, δραχμή, διόβολο), ανήκουν στον 6ο αι. π.Χ., ή πιθανότερα στην περίοδο της Ιωνικής επανάστασης: στον εμπροσθότυπο παρουσιάζεται το έμβλημα της πόλης, η προτομή του φτερωτού αγριόχοιρου, ενώ στον οπισθότυπο παρουσιάζεται έγκοιλο τετράγωνο. Κατά την περίοδο της Αθηναϊκής Συμμαχίας, στο β' μισό του 5ου αι. π.Χ., η πόλη κόβει αργυρά νομίσματα στον αττικό σταθμητικό κανόνα (ημίδραχμο και διόβολο), με την προτομή του φτερωτού αγριόχοιρου ή την κεφαλή της Αθηνάς στον εμπροσθότυπο, και έγκοιλο τετράγωνο με Γοργόνειο ή την κεφαλή ενός κριού και την επιγραφή ΚΛΑ στον οπισθότυπο.

Στον 4ο αι. π.Χ., και ιδιαίτερα μετά το 387 π.Χ., το κλαζομενιακό αργυρό νόμισμα, παρότι ακολουθεί τις αττικές υποδιαίρεσεις (τετράδραχμο, δίδραχμο, δραχμή και ημίσεια δραχμή), ουσιαστικά ακολουθεί τον περσικό σταθμητικό κανόνα, που είναι ελαφρύτερος: τα τετράδραχμα αναλογούσαν σε βάρος με το βάρος τριών περσικών σίγλων.⁵¹ Αλλάζουν όμως και οι νομισματικοί τύποι: στον εμπροσθότυπο παρουσιάζεται η κεφαλή του Απόλλωνα σε όψη $\frac{3}{4}$ και στον οπισθότυπο ένας κύκνος με την επιγραφή ΚΛΑ ή ΚΛΑΖΟ, ενώ εμφανίζεται και το όνομα του αξιωματούχου που ήταν υπεύθυνος για το νομισματοκοπείο. Κατά την ίδια περίοδο ξεκινά και η κοπή χάλκινου νομίσματος με την κεφαλή της Αθηνάς και σπανιότερα του Απόλλωνα στον εμπροσθότυπο, και τον κύκνο στον οπισθότυπο.⁵² Τέλος, το 362 π.Χ., ο στασιαστής σατράπης της Μυσίας Ορόντης, εν μέσω της επανάστασης των σατραπών, έκοψε νόμισμα με εμπροσθότυπο την κεφαλή γενειοφόρου Πέρση που φορά τιάρα και το γράμμα Κ και την παραδοσιακή προτομή του φτερωτού αγριόχοιρου στον οπισθότυπο.

Κατά την Ελληνιστική περίοδο, οι Κλαζομενές κόβουν αργυρά νομίσματα στους τύπους του Αλεξάνδρου, ενώ υπάρχει και μια σπάνια σειρά νομισμάτων στους τύπους του Λυσιμάχου. Επιπλέον, στο ίδιο διάστημα αποδίδονται δύο κοπές χρυσών νομισμάτων των Κλαζομενών, με τύπους του Φιλίππου του Β'. Κατά τον 2ο αι. π.Χ., η πόλη υιοθετεί νέους τύπους: ο Δίας Επιφανής εμφανίζεται στον εμπροσθότυπο και το λατρευτικό του άγαλμα στον οπισθότυπο.⁵³ Τα χάλκινα νομίσματα της πόλης αναπαράγουν τύπους γνωστούς (προτομή φτερωτού αγριόχοιρου, κεφαλή Διός, Γοργόνειο) και αγνώστους (φιλόσοφος Αναξαγόρας, κηρύκειον, ρόπαλο). Στον 1ο αι. π.Χ., μετά την καταστροφική περιπέτεια του Μιθριδατικού πολέμου (90-86 π.Χ.), κόβει μικρό χάλκινο νόμισμα με τη μορφή της Αθηνάς στον εμπροσθότυπο και τη γλαύκα στον οπισθότυπο.

Κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο, η πόλη κόβει χάλκινο νόμισμα ήδη από την περίοδο του Αυγούστου με την επιγραφή ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΚΤΙΣΤΗΣ και την κεφαλή του αυτοκράτορα, προφανώς λόγω της συνεισφοράς του στην ανοικοδόμησή της ύστερα από σεισμό. Οι σειρές αυτές διαρκούν ως την εποχή του Γαλλιηνού (261-263 μ.Χ.), όταν η αποδιοργάνωση της οικονομικής ζωής στην Ανατολική Αυτοκρατορία οδήγησε στην παύση της δραστηριότητας των τοπικών νομισματοκοπειών. Οι τύποι που υιοθετούνται δίνουν πληροφορίες και για τις λατρείες της πόλης: εκτός από τον Απόλλωνα, την Αθηνά και το Δία, παρουσιάζονται στον εμπροσθότυπο η Ρώμη και η σύγκλητος, η προτομή της προσωποποίησης της πόλης Κλαζομένη και η προτομή της Λιβίας, η Ειρήνη, η Ιουλία Δόμνα, σύζυγος του Σεπτίμιου Σεβήρου, ενώ στον οπισθότυπο συναντά κανείς έναν ιππέα, έναν οπλίτη, τον Ασκληπιό, ένα κριάρι, την Κυβέλη και το φιλόσοφο Αναξαγόρα.

6. Οι Κλαζομενές κατά την Ύστερη Αρχαιότητα και τους Βυζαντινούς και Νεότερους χρόνους

Κατά τη Βυζαντινή περίοδο οι Κλαζομενές υπήρξαν [επισκοπή](#) υπό τη μητρόπολη της Εφέσου. Γνωρίζουμε δύο επισκόπους της πόλης: τον Ευσέβιο, παρόντα στην Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου το 431 και της Χαλκηδόνας το 451, και τον

Κλαζομεναί (Αρχαιότητα)

Μακάριο, παρόντα στην Η΄ Οικουμενική Σύνοδο το 869. Οι Κλαζομενές ανήκαν από τον 6ο αιώνα διοικητικά-εκκλησιαστικά στην νεοϊδρυθείσα μητρόπολη Σμύρνης. Στα τέλη του 14ου αιώνα (1387) όμως ο Πατριάρχης Νεΐλος επανέφερε την επισκοπή Κλαζομενών υπό την Έφεσο. Αυτή η συνοδική πράξη αποτελεί και την τελευταία αναφορά στην πόλη.⁵⁴ Στα τέλη του 11ου αιώνα οι Κλαζομενές δέχτηκαν τις επιδρομές του Σελτζούκου πειρατή Τζαχά, ο οποίος είχε δημιουργήσει ένα βραχύβιο κρατίδιο στις ακτές του Αιγαίου.⁵⁵

1. Συστηματικές ανασκαφές στην ηπειρωτική περιοχή διεξήχθησαν από το Γ. Οικονόμο το 1921-1922, από μεικτή γαλλοτουρκική αποστολή από το 1979 και αργότερα από αμιγώς τουρκική αποστολή. Βλ. Οικονόμος, Γ.Π., «Ανασκαφαί Κλαζομενών», *ΙΑΕ* (1921), σελ. 63-74 και «Ανασκαφαί εν Κλαζομεναίς τῷ 1922», *ΙΑΕ* (1922), σελ. 34· Callipolitis, B.G., “Les fouilles de Clazomènes-Urta”, *Μικρασιατικόν Χρονικόν* (1972), σελ. 9-24· Cook, J.M., “The Topography of Klazomenai”, *Αρχ. Εφημ.* 2 (1953-1954), σελ. 149-157. Πρόσφατες ανασκαφές: Anlagan, E., “Les nouvelles fouilles de Clazomènes”, *CRAI* (1980), σελ. 354-359. Genière, J., de la, “Recherches récentes à Clazomènes”, *Revue des Archéologues et des Historiens d’Art de Louvain* 15 (1982), σελ. 82-96· Bakır, G., “Klazomenai Kazıları”, *Kazi Sonuçları Toplantısı* 5 (1983), σελ. 221-230, 465-476 και “1988 yılı Klazomenai çalışmaları raporu”, *Höyük* 1 (1988), σελ. 85-96· Bakır, G. – Ersoy, Y., “Klazomenai Çalışmaları”, *Kazi Sonuçları Toplantısı* 20.2 (1998), σελ. 67-76 και “Yılı Klazomenai Çalışmaları”, *Kazi Sonuçları Toplantısı* 21.2 (1999), σελ. 50 κ.ε. Στη νήσο Καραντίνα, πλην του Οικονόμου, βλ. Beek, R. – van-Beelen, J., “Excavations on Karantina Island in Klazomenai. A preliminary report”, *Anatolica* 17 (1991), σελ. 31-57 και “Excavations on Karantina island (Klazomenai)”, Docter, R.F. – Moormann E.M. (επιμ.), *Classical archaeology towards the third millenium: reflections and perspectives, Proceedings of the XVth international congress of classical archaeology, Amsterdam, july 12 - 17, 1998* (Amsterdam 1999), σελ. 424-425. Βλ. γενικά Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposion held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera 20-21 October, 2001* (Thessaloniki 2004).
2. Ομ., *Ιλ.* Π, 429. Βλ. Head, B.V., *Historia Nummorum. A Survey of Greek Numismatics*² (Oxford 1911), σελ. 568.
3. Στράβ. 14.1.3. Πανσ. 7.3.9. Αιλιανός, *Ιστ. Ποικ.* 8.5.17. Ο Νηλέας ως ιδρυτής: βλ. Σούδα, λ. «Ιωνία». Για την ίδρυση της πόλης, βλ. γενικά Sakellariou, M.B., *La migration grecque en Ionie* (Athènes 1958), σελ. 221-223.
4. Sakellariou, M.B., *La migration grecque en Ionie* (Athènes 1958), σελ. 223.
5. Sakellariou, M.B., *La migration grecque en Ionie* (Athènes 1958), σελ. 292.
6. Ο Sakellariou, M.B., *La migration grecque en Ionie* (Athènes 1958), σελ. 353 και 357 τοποθετεί την ίδρυση της πόλης στον 11ο αι. π.Χ. Ο Boardman, J., *The Greeks Overseas. Their Early Colonies and Trade*³ (London 1980), σελ. 29 μιλά για δεύτερη ίδρυση, προφανώς στη Γεωμετρική περίοδο.
7. Genière, J., de la, “Recherches récentes à Clazomènes”, *Revue des Archéologues et des Historiens d’Art de Louvain* 15 (1982), σελ. 87-89. Βόρεια του τείχους, στη θέση Limantere, έχουν βρεθεί ίχνη ενός πολύ παλαιότερου και αρκετά εκτεταμένου οικισμού που ανάγεται στην πρόιμη 3η χιλιετία, με επαφές με την Τροία και τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου: Erkanal, A., “Klazomenai-Liman Tepe kazilarında ele geçen kil çapalar”, *AnadoluAras* 10 (1986), σελ. 183-192.
8. Aytaçlar, N., “The Early Iron Age at Klazomenai” Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposion held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera 20-21 October, 2001* (Thessaloniki 2004), σελ. 17-41.
9. Ersoy, E.Y., “Klazomenai: 900-500 BC. History and Settlement Evidence” και Hürmüzlü, B., “Burial Grounds at Klazomenai: Geometric through Hellenistic Periods”, Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera : Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposion held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera 20-21 October, 2001* (Thessaloniki 2004), σελ. 43-76 και 77-96 αντίστοιχα.
10. Αιλιανός, *Ιστ. Ποικ.* 8.5.17.
11. Ηρ. 1, 168. Βλ. Σκαρλατίδου, Ε., *Από το Αρχαϊκό Νεκροταφείο των Αβδήρων: συμβολή στην έρευνα της αποικίας των Κλαζομενίων στα Αβδηρα* (διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 2000) και “The Archaic Cemetery of the Clazomenian Colony at Abdera”, Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposion held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera 20-21 October, 2001* (Thessaloniki 2004), σελ. 249-260. Agelarakis, A., “On the Clazomenian Quest in Thrace during the 7th and 6th Centuries BC, as revealed through anthropological archaeology”, *Eulimene* 2 (2001), σελ. 161-183 και “The Clazomenian Colonization Endeavor at Abdera in Retrospect: Evidence from the Anthropological Record”, Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.),

Κλαζομεναί (Αρχαιότητα)

Klazomenai, Teos and Abdera : Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposion held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdrea 20-21 October, 2001 (Thessaloniki 2004), σελ. 327-349.

12. Hp. 2, 178.

13. Hp. 1, 16.6.

14. Hp. 1, 26-27.

15. Hp. 1, 51.

16. Πλωσ. 7.3.9.

17. Ersoy, E.Y., "Klazomenai: 900-500 BC. History and Settlement Evidence", Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposion held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdrea 20-21 October, 2001* (Thessaloniki 2004), σελ. 64-67.

18. Hp. 5.123.

19. Güngör, U., "The History of Klazomenai in the Fifth Century and the Settlement on the Island", Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera : Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposion held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdrea 20-21 October, 2001* (Thessaloniki 2004), σελ. 123.

20. Αναφέρεται η εισφορά της πόλης από το 454/453 π.Χ. (*IG I³ 259 IV*, στ. 21) ως το 416/415 π.Χ. (*IG I³ 289 I*, στ. 39), με ποσό που κυμαίνεται από 1 ½ τάλαντο ως 5 τάλαντα και 2.000 δραχμές το 427/426 ή 426/425 π.Χ. (*IG I³ 284* στ. 6), και στο απίστευτα υψηλό ποσό των 15 τάλαντων το 416/415 π.Χ. (*IG I³ 289, I*, στ. 39). Η πόλη ενδέχεται να πλήρωσε εισφορά και το 410/409 π.Χ., όπως διαφαίνεται από μια αποσπασματική επιγραφή (*IG I³ 100*, στ. 7). Rubinstein, L., "Ionia", σε Mogen Hasen, M. – Nielsen, Th.H. (επιμ.), *An Inventory of Greek Poleis, Archaic and Classical* (Oxford 2004), σελ. 1076, βλ. λ. "Κλαζομεναί". Ο Ηρακλείδης των Κλαζομενών έλαβε προξενία το 424/423 π.Χ. στην Αθήνα: Walbank, M.B., "A correction to *IG II² 65*", *ZPE* 48 (1982), σελ. 261-263, "Herakleides of Klazomenai. A New Join at the Epigraphical Museum", *ZPE* 51 (1983), σελ. 183-184 και "Herakleides of Klazomenai and the Great King", *EchCl* 33 (1989), σελ. 347-352. Whitehead, D., "The Honours for Herakleides of Klazomenai (*IG I³ 227 + II² 65*)", *ZPE* 57 (1984), σελ. 145-146.

21. Αποστασία και οχύρωση της Πολίγνας: Θουκ. 8.14. Η Πολίγνα θεωρείται ότι ανήκε στην επικράτεια των Ερυθρών, όπως προκύπτει από τον κατάλογο εισφορών στην Αθηναϊκή Συμμαχία, (*IG I³ 264, III*, στ. 28-30), όπου φαίνεται ότι την εισφορά των Πολιγναίων κατέβαλλαν οι Ερυθραίοι. Πάντως, τα οχυρά στη Σιδούσσα και το Πτέλεον παρέμειναν, αρχικά τουλάχιστον, στα χέρια των Αθηναίων: Θουκ. 8.24.2. Επιχειρήσεις στην Τέω, όπου συμμετείχαν πεζικό από τις Κλαζομενές και ναυτικό από τη Χίο, σε συνεργασία με τον Πέρση αξιωματούχο Στάγη: Θουκ. 8.15-16. Επιστροφή στην Αθηναϊκή Συμμαχία, πλην των ολιγαρχικών που κατέφυγαν στη Δαφνούσα: Θουκ. 8.23.6. Αλκιβιάδης στις Κλαζομενές: Διόδ. Σ. 13.71. Ασύτοχος και Τάμωσ: Θουκ. 8.31.2-4, εδάφιο από το οποίο συνάγεται ότι η νήσος δεν ήταν οχυρωμένη κατά τον 5ο αι. π.Χ. Για τη σύνθετη κατάσταση στις Κλαζομενές μεταξύ 412 και 407 π.Χ., βλ. Lewis, D.M., *Sparta and Persia* (Leiden 1977), σελ. 93, σημ. 49 και Debord, P., *L'Asie Mineure au IVème siècle (412-323 a.C.)* (Bordeaux 1999), σελ. 207, σημ. 41. Οι Κλαζομένιοι παραμένουν στο πλευρό των Αθηναίων το 410 π.Χ., όταν βοήθησαν τη φυγή του Αλκιβιάδη, προμηθευόντάς τον και με έξι πλοία: Ξεν., *Ελλ.* 1.1.10-11. Με βάση το κείμενο ενός αθηναϊκού ψηφίσματος του 407 π.Χ. (*IG I³, 119 =I², 117*), αποδεικνύεται ότι μεταξύ 410 και 407 π.Χ. οι ολιγαρχικοί κατάφεραν να ανακαταλάβουν την πόλη και να εκδιώξουν τους δημοκρατικούς στη Δαφνούσα. Βλ. Merkelbach, R., "Das Psephisma des Alkibiades für die Klazomenier in Daphnus", *ZPE* 6 (1970), σελ. 50-56. Aikyo, K., "Clazomene, Eritre ed Atene prima della pace di Antalcida, 386 a.C. Un'analisi di due decreti attici", *Acme* 41.3 (1988), σελ. 17-33.

22. Διόδ. Σ. 13.79.1. Βλ. Gehrke, H.-J., *Stasis: Untersuchungen zu den inneren Kriegen in der griechischen Staaten des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr.* (München 1985), σελ. 78.

23. Το Χυτόν αναφέρεται από τον Έφορο, απόσπ. 78. και επίσης στο Στράβωνα 14.1.36 και σε μια επιγραφή του 387 π.Χ. [Engelmann, H. – Merkelbach, R., *Die Inschriften von Erythrai und Klazomenai 201-536* (*IK* 2, Bonn 1973)] αρ. 502, στ. 9-10). Χυτόν: Αριστοτ., *Πολ.* 1303β9. Βλ. γενικά Rubinstein, L., "Ionia", Mogen Hasen M. – Nielsen, Th.H. (επιμ.), *An Inventory of Greek Poleis, Archaic and Classical* (Oxford 2004), σελ. 1069-1070, βλ. λ. "Chyton".

24. Tod, M.N., *A Selection of Greek Historical Inscriptions* (Oxford 1950), αρ. 113, στ. 21-25.

Κλαζομεναί (Αρχαιότητα)

25. Merkelbach, R., “Das attische Dekret für Klazomenai aus dem Jahr 387”, *ZPE* 5 (1970), σελ. 32-36.
26. Ξεν., *Ελλ.* 5.1.31. Βλ. Ruzicka, S., “Clazomenae and Persian Foreign Policy, 387/6 B.C.”, *Phoenix* 37 (1983), σελ. 104-108 και Özbay, F., “The History and Archaeology of Klazomenai in the Fourth Century BC and the Settlement at Chyton”, Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposion held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera 20-21 October, 2001* (Thessaloniki 2004), σελ. 136.
27. Διόδ. Σ. 15.18.2.
28. Αινιάς Τακτ. 28.5-6. O Gehrke, H.-J., *Stasis: Untersuchungen zu den inneren Kriegen in der griechischen Staaten des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr.* (München 1985), σελ. 79 θεωρεί ότι ο Πύθων επέβαλε τυραννικό ή ακραίο ολιγαρχικό πολίτευμα.
29. Πανσ. 7.3.9.
30. Διόδ. Σ. 20.107.
31. *SEG* 28, n° 697, στ. 10 = Ager, S.L., *Interstate Arbitrations in the Greek World, 337-90 BC.* (Berkeley-Los Angeles-London 1996), αρ. 15. Βλ. Του ίδιου, “A royal arbitration between Klazomenai and Teos?”, *ZPE* 85 (1991), σελ. 87-96.
32. Πολύβ. 21.46.
33. Αππιανός, *Μιθριδάτειος*, 263.2. Βλ. Broughton, T.R.S., “Asia”, Frank, T. (επιμ.), *An Economic Survey of Ancient Rome* 4 (Baltimore 1938), σελ. 520-521.
34. Πανσ. 7.3.9. Βλ. και Στράβ. 14.1.36.
35. Εργαστήρια κεραμικής: Ersoy, Y.E., “Pottery Production and Mechanism of Workshops in Archaic Klazomenai”, Schmalz, B. – Söldner, M. (επιμ.), *Griechische Keramik im kulturellen Kontext. Akten des Internationalen Vasen-Symposiums in Kiel vom 24 bis 28.9 2001 veranstaltet durch das Archäologische Institut der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel* (München 2003), σελ. 254-257. Ελαιοτριβείο: Koparal, E. – İplikçi, E., “Archaic Olive Extraction Plant at Klazomenai”, Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposion held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera 20-21 October, 2001* (Thessaloniki 2004), σελ. 221-234.
36. Hürmüzlü, B., “Burial Grounds at Klazomenai: Geometric through Hellenistic Periods”, Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposion held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera 20-21 October, 2001* (Thessaloniki 2004), σελ. 77-96.
37. Genière, J., de la, “Recherches récentes à Clazomènes”, *Revue des Archéologues et des Historiens d’Art de Louvain* 15 (1982), σελ. 95-96.
38. Για τις ανασκαφές του Οικονόμου, εκτός των μελετών των Callipolitis και Cook που αναφέρονται στη σημ. 1, βλ. Tzannes, M.-C., “The Excavations of G. Oikonomos at the Archaic Cemetery of Monastirakia in Klazomenai, 1921-1922”, Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposion held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera 20-21 October, 2001* (Thessaloniki 2004), σελ. 97-120.
39. Güngör, U., “The History of Klazomenai in the Fifth Century and the Settlement on the Island”, Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera : Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposion held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera 20-21 October, 2001* (Thessaloniki 2004), σελ. 123. Το σημερινό όνομα της νήσου (για την οποία ο Οικονόμος χρησιμοποιεί το όνομα Αϊ-Γιάννης), προκύπτει από τη χρήση της ως λοιμοκαθατηρίου για τους προσκυνητές που επέστρεφαν από τη Μέκκα στην Μικρά Ασία.
40. Το ότι η πόλη δεν ήταν οχρωμένη συνάγεται από το εδάφιο του Θουκ. 8.31.3.
41. Bean, G.E., *Aegean Turkey* (London 1966), σελ. 145.

Κλαζομεναί (Αρχαιότητα)

42. Güngör, U., "The History of Klazomenai in the Fifth Century and the Settlement on the Island", Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdrea 20-21 October, 2001* (Thessaloniki 2004), σελ. 123-130.
43. Πανσ., 7.5.11.
44. Bakır, G. – Ersoy, Y., "Yılı Klazomenai Çalışmaları", *Kazi Sonuçları Toplantısı* 21.2 (1999), σελ. 51.
45. Özbay, F., "The History and Archaeology of Klazomenai in the Fourth Century BC and the Settlement at Chyton", Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera : Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdrea 20-21 October, 2001* (Thessaloniki 2004), σελ. 133-160.
46. Αμφορείς και ανάγλυφη κεραμική: Sezgin, Y., "Clazomenian Transport Amphorae of Seventh and Sixth Century" και Cevizoğlu, H., "Archaic Relief Ware from Klazomenai", Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera : Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdrea 20-21 October, 2001* (Thessaloniki 2004), σελ. 169-184 και 185-198.
47. Εισαγωγές αττικής κεραμικής: Tuna-Nörling, Y., *Attische Keramik aus Klazomenai* (Saarbrücken 1996), "Attic Black-Figure Export to the East: the Tyrrhenian Group in Ionia", Oakley, J. et al. (επιμ.) *Athenian Potters and Painters. The Conference Proceedings* (Oxford 1997), σελ. 435-446. Η παρουσία της κλαζομενιακής κεραμικής στην ίδια την πόλη έχει μελετηθεί διεξοδικά από τον Özer, B., "Clazomenian and Related Black-Figured Pottery from Klazomenai: Preliminary Observations", Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdrea 20-21 October, 2001* (Thessaloniki 2004), σελ. 199-219.
48. Βλ. γενικά Michon, E., "L'Aphrodite de Clazomènes du Musée du Louvre", *BCH* 32 (1908), σελ. 259-265 και "Statuette archaïque de Clazomènes (Musée du Louvre)", *REG* 32 (1919), σελ. 393-397.
49. Dengate, J.A., *The Coinage of Klazomenai* (Diss. Univ. of Pennsylvania 1967). Βλ. επίσης Head, B.V., *Historia Nummorum*² (Oxford 1911), σελ. 567-568. *British Museum Coins Ionia*, 17-26. *SNG Copenhagen, Ionia*, 1-91. Moustaka, A. – Tselekas, P., "Coins from the Excavations of G. Oikonomos at Klazomenai in 1921", Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdrea 20-21 October, 2001* (Thessaloniki 2004), σελ. 163-164.
50. Isik, E., *Elektronstatere aus Klazomenai. Der Schatzfund von 1989* (Saarbrücken 1992). Le Rider, G., "Un curieux trésor de monnaies d'électrum trouvé à Clazomènes", *CRAI* (1994), σελ. 945-953. Ο θησαυρός ανακαλύφθηκε κατά τη διάρκεια της ανασκαφής μιας οικίας: περιλάμβανε 11 νομίσματα από ήλεκτρο αγνώστων νομισματοκοπειών.
51. Kraay, C.M., *Archaic and Classical Greek Coins* (Berkeley — Los Angeles 1975), σελ. 249.
52. Hurter, S., "42 tetradrachmen von Klazomenai, Ein Fundbericht", *SNR* 45 (1966), σελ. 26-35. Σημαντικότερο εύρημα αποτελεί ένας θησαυρός του 1964, που βρέθηκε στην οδό που συνδέει τη νήσο Καραντίνα με την ενδοχώρα. Εκτός από τα 42 τετράδραγμα των Κλαζομενών, υπήρχαν και 5 αθηναϊκά τετράδραγμα.
53. «Αλέξανδροι»: Price, M.J., *The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus* (London 1991), σελ. 246-247. «Λυσίμαχοι»: Mørkholm, O., *Early Hellenistic Coinage. From the Accession of Alexander to the Peace of Apamea (336-186 BC)* (Cambridge 1991), σελ. 145. Δίας: Carradice, I. – Price, M., *Coinage in the Hellenistic World* (London 1988), σελ. 134-135.
54. Petrides, S., βλ. λ. "Clazomenae", *Catholic Encyclopedia* IV (1908).
55. Σαββίδης, Αλ., «Ο Σελτζούκος εμίρης της Σμύρνης Τζαχάς (Caka) και οι επιδρομές του στα Μικρασιατικά παράλια, τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και την Κωνσταντινούπολη», *Χιακά Χρονικά* 14 (1984), σελ. 9-24 και 16 (1986), σελ. 51- 66.

Κλαζομεναί (Αρχαιότητα)

Bibliography :

	Engelmann H., Merkelbach R., <i>Die Inschriften von Erythrai und Klazomenai, 1-200</i> , Bonn 1972, IK 1
	Engelmann H., Merkelbach R., <i>Die Inschriften von Erythrai und Klazomenai, 201-536</i> , Bonn 1973, IK 2
	Ersoy Y.E., <i>Clazomenae. The Archaic Settlement (Diss., Bryn Mawr College)</i> , Bryn Mawr College 1993
	Moustaka, A. – Skarlatidou, E. – Tzannes, M.-C. – Ersoy, Y. (επιμ.), <i>Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposion held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdrea 20-21 October, 2001</i> , Thessaloniki 2004
	Callipolitis B.G., "Les fouilles de Clazomènes-Urla", <i>Μικρασιατικόν Χρονικόν</i> , 1972, 9-24
	Cook J.M., "The Topography of Klazomenai", <i>Αρχ. Εφημ.</i> , 2, 1953-1954, 149-157

Webliography :

	Coins of Clazomenae http://www.snible.org/coins/hn/ionia.html#Clazomenae
	Inscriptions of Clazomenae http://epigraphy.packhum.org/inscriptions/oi?ikey=251881&bookid=501&caller=gis@ion=8
	KLAZOMENAI http://www.klazomeniaka.com/

Chronological Table

11ος αι.: Πρωτογεωμετρικός οικισμός

654 π.Χ.: Αποτυχημένη επιχείρηση Κλάζομενίων αποίκων υπό τον Τιμησία να ιδρύσουν αποικία στα Άβδηρα. Εκδιώκονται από τους Θράκες

Τέλη 7ου αι. π.Χ.: Οι Κλαζομένιοι με τους Μιλησίους ιδρύουν την Καρδία στη Θράκη

600 π.Χ.: Οι Κλαζομένιοι αποκρούουν επίθεση του Αλυάττη

περ. 560 π.Χ.: Οι Κλαζομενές φόρου υποτελείς στον Κροίσο

545 π.Χ.: Κατάληψη της Μικράς Ασίας από τους Πέρσες. Η ενδοχώρα εγκαταλείπεται και οι Κλαζομένιοι καταφεύγουν στη νήσο Καραντίνα

510 π.Χ.: Η θέση Χυτόν ανακαταλαμβάνεται από τους Κλαζομενίους

494 π.Χ.: Μετά την άλωση της Μιλήτου, οι Πέρσες καταλαμβάνουν σύντομα την Άβυδο, τη Λάμψακο, τις Κλαζομενές και την Κύμη. Οι Κλαζομένιοι καταφεύγουν οριστικά στη νήσο Καραντίνα

478 π.Χ.: Προσχώρηση στην Αθηναϊκή Συμμαχία

412 π.Χ.: Αποστασία από την Αθηναϊκή Συμμαχία

410 π.Χ.: Επιστροφή στην Αθηναϊκή Συμμαχία

Κλαζομεναί (Αρχαιότητα)

407 π.Χ.: Οι ολιγαρχικοί παγιάνονται στη θέση Χυτόν

387 π.Χ.: Συμμαχία των δημοκρατικών της Καραντίνας με την Αθήνα

386 π.Χ.: Παράδοση της πόλης στον Πέρση βασιλιά σύμφωνα με την Ανταλικίδειο ειρήνη

Μέσα 4ου αι. π.Χ.: Ο Πύθων καταλαμβάνει το Χυτόν και ανακηρύσσεται τύραννος

302 π.Χ.: Η πόλη πολιορκείται ανεπιτυχώς από τον Πρεπέλαο

188 π.Χ.: Οι Κλαζομενές ελεύθερη και αυτόνομη πόλη σύμφωνα με την ειρήνη της Απάμειας

90-86 π.Χ.: Οι Κλαζομενές, μαζί με άλλες πόλεις της Μικράς Ασίας, δέχονται την επίθεση πειρατών, συμμάχων του Μιθριδάτη Στ' του Ευπάτορα του Πόντου

30 π.Χ.-14 μ.Χ.: Ο Αύγουστος αποκαλείται ΚΤΙΣΤΗΣ στα νομίσματα της πόλης, γεγονός που ερμηνεύεται ότι οι Κλαζομενές καταστράφηκαν από σεισμό και ξαναχτίστηκαν με την οικονομική αρωγή του αυτοκράτορα